

„INNY” NIE ZAWSZE JEST „OBCY”. MOWA NIENAWIŚCI W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ NA PODSTAWIE KWERENDY ARTYKUŁÓW GAZETY WYBORCZEJ

ANOTHER MAN IS NOT ALWAYS A STRANGER. HATE’S SPEECH IN PUBLIC SPACE BASED ON THE QUERENDY OF ARTICLES OF GAZETA WYBORCZA

Beata CZUBA

Wojskowa Akademia Techniczna

Michał KULIGA

Absolwent studiów na kierunku Bezpieczeństwo Narodowe
Wojskowa Akademia Techniczna

Abstrakt. W artykule rozważany jest problem mowy nienawiści i jej związków z nietolerancją różnicy, nazywanej przez Zygmunta Baumaną miksofobią. Mowa nienawiści jest nasilającym się problemem społecznym. Przyczyny tego zjawiska są złożone. Można je widzieć po stronie biologicznego zaprogramowania ludzkiego umysłu, zmieniających się wartości kulturowych, nowych narzędzi komunikacji międzyludzkiej, narastających nierówności społecznych. Miksofobia jest kategorią stworzoną przez Zygmunta Baumaną do opisu lęków trapiących współczesnego człowieka, żyjącego w zmieniającym się różnorodnym świecie. Źródła miksofobii leżą w poczuciu niepewności i zagrożenia własnej egzystencji. W artykule rozważany jest problem użyteczności kategorii miksofobii w opisywaniu problemu mowy nienawiści. Celem artykułu jest ocena sposobu, w jaki mowa nienawiści relacjonowana jest na łamach tygodnika Gazeta Wyborcza oraz włączenie do dyskursu naukowego na temat mowy nienawiści pojęcia miksofobii. Metody badań zastosowane na użytek tego artykułu to analiza danych zastanych (raportów z badań społecznych, statystyk policyjnych) i analiza treści artykułów prasowych, których przedmiotem jest mowa nienawiści.

Abstract. The article discusses the problem of hate speech and its relationships with intolerance of difference, called by Zygmunt Bauman mixophobia. Hate speech is an increasing social problem. The reasons for this phenomenon are complex. They can be seen on the biological programming side of the human mind, changing cultural values, new tools of interpersonal communication, growing social inequalities. Mixophobia is a category created by Zygmunt Bauman to describe the fears troubling modern man living in a changing, diverse world. The sources of mixophobia lie in a sense of uncertainty and threat to their own existence. The article discusses the problem of the usefulness of the mixophobia category in explaining the phenomenon of hate speech. The authors' intention is to include in the scientific discourse on hate speech, the concept of mixophobia as one of the possible co-occurring phenomena. Research methods used for the purposes of this article are existing data analysis (social research reports, police statistics) and analysis of the content of press articles, whose subject is hate speech.

Słowa kluczowe: mowa nienawiści, miksofobia, bezpieczeństwo, „Inny”

Keywords: hate speech, mixophobia, security, “Stranger”

Wstęp

Tytuł artykułu jest parafrazą stwierdzenia Bogdana de Barbaro, który charakteryzuje warunki brzegowe ponowoczesności. Autor pisze: „Relacja z Innym – czy to Innym z uwagi na płeć, kolor skóry, wyznanie, orientację seksualną, wiek czy w jakikolwiek inny sposób – jest jednym z najważniejszych wyzwań naszych czasów. We współczesnej kulturze dominują dwie skrajne postawy wobec tych, którzy się od nas różnią. Często można się spotkać z postawą będącą wyrazem poczucia zagrożenia innością, na Innego reagujemy wtedy lękiem, niechęcią, a nawet wrogością. Postmoderniści natomiast są wobec inności otwarci, ciekawią się tym, co jest inne, dostrzegają szanse w oswojeniu tego, co obce. Inność tworzy wówczas szanse na wewnętrzne wzbogacenie” (De Bardo, 2020, s. 18-19). Tymczasem agresja słowna, nazywana mową nienawiści lub hejtem, staje się obecnie niemal powszechnym doświadczeniem jednostek. Jej negatywne skutki dotyczą szczególnie boleśnie osoby i grupy, które reprezentują pewien rodzaj odmienności, różnicy, postrzeganej negatywnie przez ich otoczenie społeczne. Zygmunt Bauman zwraca uwagę na trudności współczesnego człowieka z doświadczeniem różnicy, którą musi zaakceptować u ludzi, z którymi wchodzi w interakcje. Autor, charakteryzując sytuację człowieka w okresie płynnej nowoczesności, wskazuje na problemy, które z dzisiejszej perspektywy można widzieć jako należące do sfery rozważań o bezpieczeństwie. Bauman pisał na temat miksofobii w 2003 r., w książce *Razem, osobno*, zanim jeszcze zjawiska mowy nienawiści, hejtu, nietolerancji w stosunku do „obcych”, w szczególności imigrantów/uchodźców, rozwinęły swoje destrukcyjne oblicze (Bauman 2003, s. 230-240). Jeśli zastanawiamy się nad konfliktami i napięciami prowadzącymi do incydentów zagrażających bezpieczeństwu jednostek i grup, należy zrozumieć – i w tym właśnie pomocna okazuje się refleksja Z. Baumana – psychologiczną sytuację jednostki mieszkającej najczęściej w mieście i otoczonej wielką różnorodnością innych współmieszkańców. Życie w ponowoczesnym świecie oznacza kontakt z ludźmi, którzy różnią się pod wieloma względami, muszą jednak współegzystować, kooperować czy chociażby razem przebywać w przestrzeni publicznej.

Kategoria miksofobii nie była dotychczas podejmowana w badaniach empirycznych, w kontekście jej związków z mową nienawiści. Inaczej niż jest to w przypadku zagadnienia miksofobii, obecnie prowadzonych jest wiele badań, których przedmiotem jest mowa nienawiści i hejt w Internecie. Przeprowadzona tutaj analiza ma na celu znalezienie argumentów potwierdzających tezę, że w motywacjach sprawców mowy nienawiści można dostrzec przejawy miksofobii, rozumianej jako nietolerancja różnicy stwierdzanej u innych. Różnica ta może być pojmowana bardzo szeroko: od stwierdzenia, że ktoś reprezentuje inną rasę, religię, narodowość, orientację seksualną, po zauważenie odmienności poglądów, sądów, wyglądu, zachowania, gustów preferencji dotyczących ubierania się czy sposobu spędzania wolnego czasu. Lepsze zrozumienie związków pomiędzy agresją a zjawiskami typowymi dla ponowoczesności może mieć walor aplikacyjny w edukacji (profilaktyka przemocy w szkole, w Internecie),

w komunikacji (tworzenie właściwych standardów komunikowania w środkach masowego przekazu), w zapewnieniu bezpiecznych warunków integracji społecznej mniejszości etnicznych i narodowych czy osób o odmiennej orientacji seksualnej.

Ponadto zrozumienie związku pomiędzy mową nienawiści a miksofobią może być pomocne w ustaleniu przyczyn pogłębiających się podziałów społecznych, przestępstw motywowanych nienawiścią, a także coraz bardziej powszechnych praktyk „zwykłych ludzi”, którzy, wykorzystując Internet do wyrażania własnych opinii, właśnie w imię „wolności słowa” kierują agresję w stronę tych, którzy różnią się od nich opiniami, postawami, stylem życia lub czymkolwiek innym.

Przegląd literatury na temat mowy nienawiści i miksofobii

Mowa nienawiści

W ostatnich dziesięciu latach ukazało się wiele analiz i raportów z badań dotyczących rozmaitych kontekstów zjawiska nazywanego mową nienawiści: jej zakresu znaczeniowego, funkcji, przeciwdziałania negatywnym skutkom w życiu społecznym. Wiele z nich przedmiotem rozważań czyni treści dostępne w sieci internetowej (Dębska 2013) w kontekście wolności słowa i granicy pomiędzy przekazem dozwolonym a tym, który ma znamiona przestępstwa. Według K. Dębskiej mowa nienawiści to wypowiedzi spełniające następujące kryteria: „(...) (a) są nadużyciami, ze względu na swój obraźliwy, zastraszający, nękający i/lub nawołujący do przemocy, nienawiści lub dyskryminacji charakter; (b) opierają się na identyfikacji człowieka na podstawie jego rasy, etniczności, pochodzenia, narodowości, religii. Oznacza to, że podstawą uprzedzenia nie jest jednostka ze względu na posiadane przez nią właściwości indywidualne, ale fakt, iż jest przedstawicielem określonej grupy. Warto zaznaczyć, że historycznie rozwój przestępstw przeciwko nienawiści odnosił się najpierw do nienawiści rasowej, natomiast późniejsze dyskusje akademickie koncentrowały się także wokół kwestii ksenofobicznych”. W tym kontekście Internet jest idealnym narzędziem umożliwiającym akty nienawiści, zarówno grupom ekstremistycznym, jak również „zwykłym” internautom.

Analiza mowy nienawiści w kontekście wolności słowa jest przedmiotem rozważań M. Drożdża, który zadaje pytania o rolę języka mediów w kształtowaniu postaw wrogości i nienawiści oraz w jaki sposób pewne zjawiska należące do sfery kultury i mediów generują w mediach język nienawiści. Autor zwraca uwagę na instrumentalne wykorzystywanie etykiety „mowa nienawiści” przez dziennikarzy i kreowanie fałszywej świadomości czytelników (odbiorców): „Odbiorca mediów nie może jednak klarownie odczytać różnicy pomiędzy opisem faktycznych nienawistnych relacji życia publicznego a językowym etykietowaniem niewygodnych dla przeciwnej strony dyskursu wypowiedzi, klasyfikowanej jednoznacznie jako «język nienawiści»” (Drożdż 2016, s. 21).

Relacja pomiędzy wolnością słowa a mową nienawiści jest analizowana przez M. Kołaczek. Autorka przywołuje definicje wolności słowa i konfrontuje ją z niedoskonałym i niepełnym, jak podkreśla, pojęciem mowy nienawiści: „Mowa nienawiści obejmuje wszelkie formy wypowiedzi, które szerzą, propagują czy usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści bazujące na nietolerancji, m.in.: nietolerancję wyrażającą się w agresywnym nacjonalizmie i etnocentryzmie, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, imigrantów i ludzi o imigranckim pochodzeniu” (Kołaczek 2016, s. 52). Autorka podkreśla, że definicja nie obejmuje np. przestępstw z nienawiści wobec grup o innej niż heteronormatywna orientacja seksualna.

Sfera wolności słowa oraz odpowiedzialność dziennikarzy i polityków za kształtowanie dyskursu w sferze publicznej stanowią kontekst badań zrealizowanych przez stowarzyszenie INTERKULTURALNI PL i Fundację Dialog-Pheniben. Raport z badań ilościowych i jakościowych zawiera kwerendy artykułów z 2014 roku, zamieszczonych w prawicowych mediach, spełniających kryteria mowy nienawiści (skierowanej do Żydów, muzułmanów oraz mniejszości seksualnych) (Bulanda i in. 2015).

Agresja w sieci oraz przestępstwo cyberbullyingu są przedmiotem rozważań J. Pyżalskiego pt. „Agresja elektroniczna i cyberbullying jako ryzykowne zachowania młodzieży” (Pyżalski 2012) oraz „Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży” (Pyżalski 2011). Bez wątplenia obecnie Internet jest sferą, w której najczęściej występuje mowa nienawiści. Nie można jednak traktować wszystkich agresywnych wypowiedzi w sieci w kategoriach mowy nienawiści. Objęte są one szerszym pojęciem określanym mianem hejtu (ang. *hate* – nienawidzić, wrogość). Hejtem nazywane są agresywne, obraźliwe wypowiedzi, wykraczające poza granice kultury, które jednocześnie nie kwalifikują się do kategorii mowy nienawiści (Włodarczyk 2014, s. 3). Hejt i trolling doczekały się licznych analiz. Ich celem jest zrozumienie motywacji sprawców, skutków osobistych i społecznych zjawiska, profilaktyki (Juza 2015, s. 27-50). Zjawisko hejtu, jego uwarunkowania i przejawy opisuje Alina Naruszewicz-Duchlińska w książce *Nienawiść w czasach Internetu* (Naruszewicz-Duchlińska 2015). Problem mowy nienawiści i jej manifestacji w kulturze masowej podejmuje Elżbieta Czykwin w pozycji pt. *Stygmat społeczny* (Czykwin 2008).

Jak dotąd w debacie naukowej i politycznej nie udało się sformułować jednoznacznej definicji mowy nienawiści. Nie ma wątpliwości, że termin ma pochodzenie lewicowe oraz wolnościowe. Tezę tę zdają się potwierdzać środowiska konserwatywne oraz prawicowe, które często są sprawcami mowy nienawiści.

Termin mowa nienawiści pochodzi z języka angielskiego (*hate speech*). Rada Europy definiuje to pojęcie w następujący sposób: „Mowa nienawiści obejmuje wszelkie formy wypowiedzi, które szerzą, propagują czy usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści bazujące na nietolerancji m.in.: nietolerancję wyrażającą się w agresywnym nacjonalizmie

i etnocentryzmie, dyskryminację i wrogość wobec mniejszości, imigrantów i ludzi o imigranckim pochodzeniu”¹.

W innym miejscu systemu prawnego Rady Europy można odnaleźć następujące stwierdzenie: „(...) ustne, pisemne, audiowizualne wypowiedzi, a także inne formy ekspresji, włączając media elektroniczne, podżegające do nienawiści, dyskryminacji czy przemocy wobec rasowych, etnicznych czy religijnych grup lub przeciwko ich członkom, na podstawie tego, że przynależą oni do takiej grupy, są prawnie sklasyfikowane jako przestępstwa karne, które mogą także obejmować produkcję, dystrybucję i przechowywanie w celu dystrybucji tych materiałów”².

Według portalu mowanienawisci.info mowa nienawiści jest przejawem takich zjawisk jak: ksenofobia, nietolerancja, dyskryminacja czy rasizm. Często wiąże się także z nawoływaniem, z groźbami oraz obelgami motywowanymi rasizmem i ksenofobią lub samym przestępstwem z nienawiści (*hate crimes*)³.

Kolejna definicja mowy nienawiści podkreśla, iż jej istotą jest nadawanie negatywnych cech lub podejmowanie dyskryminujących działań wobec określonej grupy społecznej, szczególnie takiej, do której podmiot (obiekt nienawiści) jest przypisany naturalnie, a nie z własnego wyboru (np. kolor skóry, pochodzenie etniczne, płeć, orientacja seksualna etc.) (Horolets 2008 s. 113-133).

L. Nijakowski wyróżnia sześć wyznaczników mowy nienawiści:

1. „Nadmierne uogólnianie negatywnej cechy – negatywne stereotypy grup obcych.
2. Przypisywanie szczególnie negatywnych cech – przypisywanie osobom lub grupom szczególnie negatywnych cech lub czynków.
3. Uwłaczająca leksyka, dehumanizacja – analogie, metafory.
4. Lekceważenie, podważanie rytuałów poważania – protekcyjalne traktowanie, okazywanie wyższości, niedopuszczanie do głosu.
5. Katalogi i zestawienia – katalogi demaskujące „Żydów”.
6. Przedmiot nienawiści – mowę nienawiści wyróżnia przedmiot krytyki, zbiorowości, do których przynależność ma charakter przypisany (płeć, kolor skóry, orientacja seksualna, narodowość, etniczność, kalectwo, język ojczysty itd.)”⁴.

S. Łobodziński powołuje się na definicję mowy nienawiści zawartą w ekspertyzie Kancelarii Sejmu: „Wypowiedzi ustne i pisemne oraz przedstawienia ikoniczne łączące, oskarżające, wyszydzające i poniżające grupy i jednostki z powodów po części od nich niezależnych – takich jak przynależność rasowa, etniczna i religijna, a także płeć, preferencje seksualne, kalectwo czy przynależności do naturalnej grupy społecznej,

¹ Czym jest mowa nienawiści?, <http://www.mowanienawisci.info/post/unia-europejska> (dostęp 25.02.2019).

² <https://www.msz.gov.pl/resource/eceb6ab3-c4bd-4df8-8b6b-2e12b8395d91:JCR> (dostęp 25.02.2019).

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, s. 113.

jak mieszkańcy pewnego terytorium, reprezentanci określonego zawodu, mówiący określonym językiem. Jest to upubliczniona przemoc werbalna, wyraz nienawiści kolektywnej, adresowanej do zbiorowości naturalnych, wyznaczonych przez rasę, narodowość, płeć i wyznanie, do których nie przynależy się z racji swobodnie wybieranych przekonań⁵.

W Kodeksie karnym zawarty jest następujący zapis: „Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”⁶. W tym przepisie wyznaczone są granice, które określają, jakiego rodzaju wypowiedzi traktowane są jako mowa nienawiści.

Według raportu MSWiA z 2016 roku (późniejszych raportów brak) w 2016 roku zarejestrowano 857 postępowań dotyczących przestępstw z nienawiści. Oznacza to zmniejszenie nasilenia tego zjawiska o 13,8% w porównaniu do roku 2015 (976 spraw). Najczęściej popełniane były przestępstwa motywowane ksenofobią, czyli skierowane przeciwko osobom o innym pochodzeniu narodowym i etnicznym (52% spraw), na tle religijnym (22% spraw), propagowania ustroju totalitarnego (16% spraw) oraz o charakterze rasistowskim (15% spraw). Narodowości będące obiektem mowy nienawiści to najczęściej: Arabowie (27% spraw), Żydzi (23% spraw), Ukraińcy (12% spraw), Romowie (10% spraw) oraz Turcy (6% spraw). Przestępstwa na tle religijnym popełniano głównie przeciwko muzułmanom (83% spraw), następnie przeciwko katolikom (12% spraw). Zachowania o charakterze rasistowskim dotyczyły w zdecydowanej większości (94% przypadków) osób czarnoskórych i mulatów. Miejscem, w którym najczęściej popełniano przestępstwa z nienawiści był Internet. W porównaniu do roku 2015 zwiększyła się liczba spraw znieważenia osób w kontakcie bezpośrednim (12% przypadków w 2015 roku – 21% w 2016 roku). Większa była także liczba ataków fizycznych (7% spraw w 2015 roku – 17% w 2016 roku) i gróźb (6% w 2015 roku – 9% w 2016 roku). Wśród sprawców przeważającą grupę stanowili mężczyźni (96% spraw) w wieku do 22 do 30 lat (39%) (MSWiA, Raport 2017, s. 288-289).

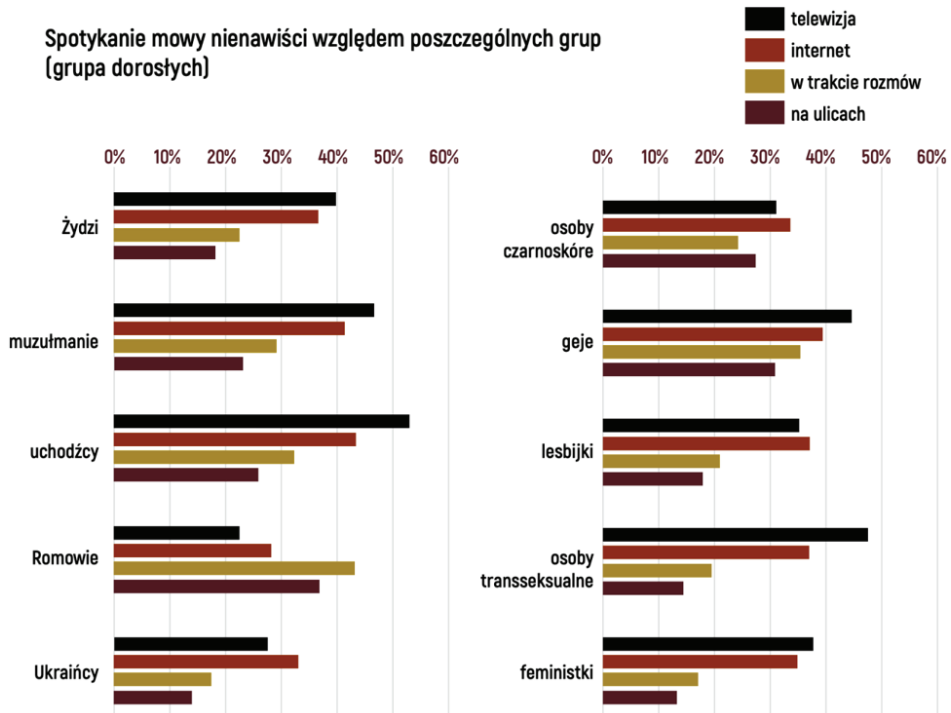
W cytowanym raporcie MSWiA podano następujące podstawy prawne kwalifikacji czynów jako przestępstw z nienawiści: Kodeks karny – „art. 119 § 1 k.k. – stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu bezwyznaniowości ofiary; – art. 157 § 1 k.k. – naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia; – art. 158 k.k. – udział w bójce lub pobiciu, narażającym człowieka na bezpośrednie

⁵ S. Łobodziński, *Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce (polityka państwa, regulacje prawne i nastawienia społeczne)*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_03/r-219.pdf, 2003 (dostęp 26.02.2019).

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 – Kodeks karny, Art. 257, Dz.U. 1997.88.553.

niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężki uszczerbek na zdrowiu; – art. 190 § 1 k.k. – grożenie w sposób uzasadniający obawę popełnienia przestępstwa na szkodę osoby lub osób jej najbliższych; – art. 255 k.k. – publiczne nawoływanie do popełnienia czynu zabronionego; – art. 256 k.k. – propagowanie faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa; – art. 257 k.k. – publiczne znieważenie z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu bezwyznaniowości; – art. 261 k.k. – znieważanie pomnika lub innego miejsca publicznego urządzonego w celu upamiętnienia zdarzenia lub osoby; – art. 288 k.k. – niszczenie lub uszkadzanie cudzej rzeczy”.

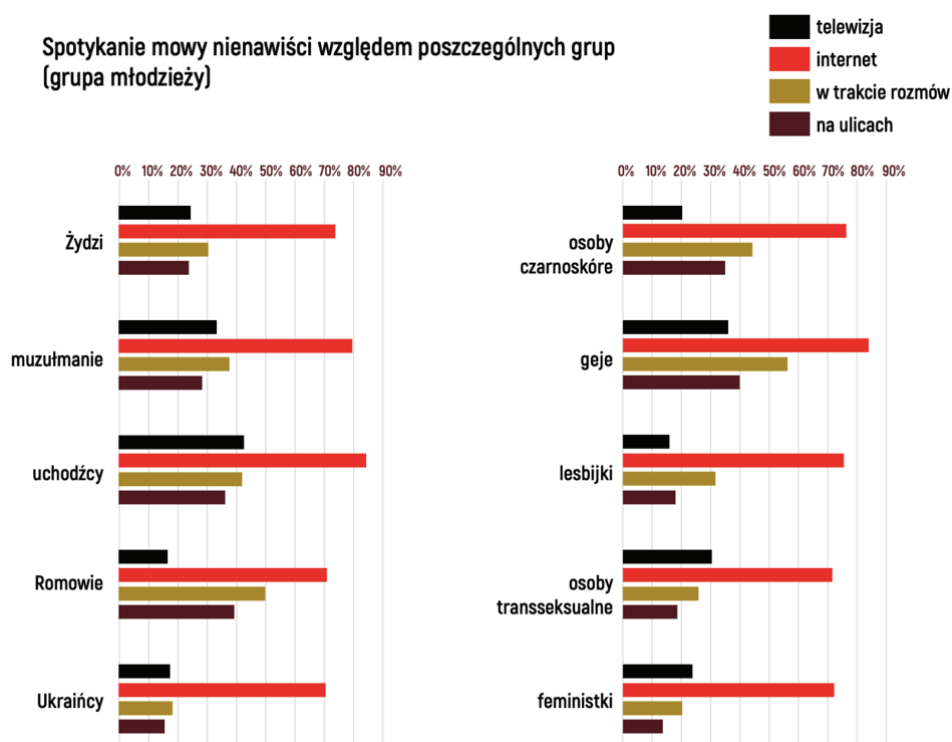
W raporcie *Mowa Nienawiści, mowa pogardy* opracowanym przez Fundację im. S. Batorego zostały przedstawione wyniki badań na temat skali zjawiska mowy nienawiści w Polsce. Zamieszczone poniżej wykresy (rys. 1 i 2) przedstawiają cztery zasadnicze źródła mowy nienawiści oraz wyszczególnienie grup, które najczęściej padają ofiarami ataków (Winiewski 2017, s. 31-37). Według wyników badań przedstawionych w raporcie, młodzi respondenci częściej są świadkami mowy nienawiści niż osoby dorosłe. Najwięcej respondentów doświadcza mowy nienawiści w Internecie, następnie w rozmowach ze znajomymi, w miejscach publicznych i w telewizji.

Rys. 1. Miejsca styczności z mową nienawiści (osoby dorosłe)

Źródło: Winiewski 2017, s. 38

Z kolei dorośli najczęściej obserwują mowę nienawiści w telewizji i w radiu. Zarówno w grupie osób młodych, jak i dorosłych obiektem mowy nienawiści najczęściej są uchodźcy. W grupie dorosłych na drugim miejscu wskazywane są osoby transseksualne, a potem geje. W grupie młodzieży na drugim miejscu po uchodźcach respondenci wskazali gejów i muzułmanów, następnie lesbijki i osoby czarnoskóre. Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że zjawisko mowy nienawiści w przestrzeni społecznej jest narastającym problemem. Dotyczy to zarówno młodzieży, jak i dorosłych Polaków. Zasadniczym powodem różnic między grupami jest odmienny sposób korzystania z mediów. Młodzi ludzie zdecydowanie częściej korzystają z Internetu, a dorośli oglądają częściej telewizję i słuchają radia. W Internecie znajduje się o wiele więcej nienawistnych materiałów niż w tradycyjnych mediach, ponieważ podlega mniejszej kontroli i daje poczucie anonimowości⁷.

Rys. 2. Miejsca styczności z mową nienawiści (młodzież)

Źródło: Winiewski 2017, s. 40

⁷ Ibidem, s. 41.

Według autorów raportu konsekwencje mowy nienawiści mogą być bardzo poważne. Przede wszystkim obecność mowy nienawiści w głównym nurcie debaty publicznej powoduje wykluczenie, dehumanizację i dyskryminację pewnych grup oraz zagraża demokracji. Należy pamiętać, że istotą demokracji jest równość praw wszystkich ludzi, niezależnie od płci, rasy, wyznania, orientacji politycznej czy światopoglądu. Oddziaływanie mowy nienawiści groźne jest szczególnie dla młodzieży, której postawy i zachowania w życiu społecznym dopiero się kształtują. Utrwalone wcześniej nawyki, uprzedzenia, wartości wpływają na sposób, w jaki młodzi ludzie występując już w dorosłych rolach, będą je wypełniali. Poza tym zachodzi tu zjawisko desensytyzacji (odwrażliwienia) – im częściej ludzie stykają się z mową nienawiści, tym mniej wrażliwi stają się na jej kolejne akty (Winiewski 2017, s. 123-124). Występowanie mowy nienawiści może powodować tzw. efekt rozbitej szyby. Obserwowanie przejawów łamania określonej normy prowokuje do łamania innych norm. Oznacza to, że mowa nienawiści może przyczynić się do destabilizacji istniejącego ładu normatywnego wobec członków całego społeczeństwa.

Obecnie mowa nienawiści jest coraz poważniejszym i narastającym problemem społecznym. Ma wpływ na jakość relacji międzyludzkich oraz na funkcjonowanie całego społeczeństwa. Przykładem ilustrującym skalę problemu mowy nienawiści oraz jej negatywny wpływ na społeczeństwo i życie polityczne był zamach na redakcję czasopisma *Charlie Hebdo* w Paryżu 7 stycznia 2015 roku. Publikowane w tym piśmie rysunki i teksty zostały odebrane przez członków różnych wspólnot religijnych jako mowa nienawiści, co mogło być bezpośrednią przyczyną ataku terrorystycznego, w którym zginęło 12 osób. Wydarzenie wywołało reakcje polityczną i medialną w skali globalnej. Zamach ukazał znaczenie mowy nienawiści jako rosnącego problemu wykraczającego poza lokalne zbiorowości (Bulandra i in. 2015, s. 8).

Pojęcie miksofobii

Miksofobia przejawia się jako nietolerancja różnicy wynikającej z różnorodności. Z. Bauman proponuje wyjaśnienie pojęcia miksofobii, przywołując stanowisko R. Senneta: „Korzenie miksofobii są banalne – nietrudne do wskazania, łatwe do zrozumienia, choć niekoniecznie łatwe do wybaczenia. Jak pisze Richard Sennet, «poczucie istnienia jakiegoś *my*, będące wyrazem pragnienia upodobnienia się do innych, jest sposobem, w jaki ludzie unikają konieczności baczniejszego przyglądania się sobie nawzajem». Można by powiedzieć, iż poczucie to obiecuje pewien psychiczny komfort: perspektywę, w której bycie razem staje się łatwiejsze, zwalnia bowiem z wysiłku rozumienia, negocjowania i zawierania kompromisów, których wymaga życie w świecie pełnym różnic” (Bauman 2003, s. 232). Według Baumana czynnikiem wywołującym reakcje miksofobiczne „jest wszechogarniające poczucie zagrożenia. To właśnie osoby żyjące w poczuciu zagrożenia, niepewne swojego

miejsca w świecie, perspektyw życiowych i efektów własnych działań, ulegają najłatwiej miksofobicznej pokusie i najczęściej wpadają w pułapkę miksofobii. Polega ona na oderwaniu niepokoju od jego prawdziwych źródeł i rozładowaniu go na obiektach bezpośrednio z nim niezwiązanych. W rezultacie rzesze ludzi doznają prześladowań (i w dalszej perspektywie same dopuszczają się prześladowań), gdy tymczasem faktyczne źródła cierpienia pozostają nietknięte i wychodzą z całej opresji bez szwanku”.

Ku jakim grupom skierowana jest miksofobia? Chciałoby się powiedzieć, że to ludzie tradycyjnie nazywani „obcymi”: mniejszości narodowe i etniczne, religijne, osoby o nieheteronormatywnej tożsamości seksualnej, ale obecnie również ci, którzy prezentują odmienny światopogląd, opinie, preferencje polityczne czy styl życia. Każdy może stać się obiektem nienawiści, hejtu, manifestowanej na różne sposoby wrogości. Nienawistny przekaz ułatwiają elektroniczne media – telefon oraz Internet, ale także wszelkie zgromadzenia publiczne – marsze, parady i manifestacje. Różnorodność okazuje się dla wielu osób bolesnym doświadczeniem.

Wydawałoby się, że nie ma już odwrotu od różnorodności w życiu społecznym. Sprzyja jej globalizacja, migracja ludzi do miast, mieszanie się kultur. Jednak w Polsce wciąż daje o sobie znać przemoc w stosunku do „obcych/innych”. Wydaje się, że skala tych problemów nie zmniejsza się, a wręcz rośnie. Marsz Równości zorganizowany w Białymstoku 20 lipca 2019 roku był spektaklem przemocy i nietolerancji ze strony środowisk wrogich wobec osób reprezentujących nieheteronormatywną tożsamość seksualną⁸. Przemoc generowana jest pod wpływem haseł, że osoby LGBT zagrażają rodzinie oraz jedności wspólnoty narodowej⁹. Przyznanie przez wojewodę lubelskiego medalu samorządowcom, którzy przyjęli uchwały sprzeciwiające się „ideologii LGBT” pozwala dostrzec istotę miksofobii – jako zagrożenie wskazywani są ludzie, którzy żyją inaczej, kierują się odmiennymi wartościami niż zaleca kościół katolicki, chociaż nie do końca wiadomo, na czym to zagrożenie miałoby polegać. W jakim sensie wspólnota narodowa czy rodzinna są zagrożone w wyniku różnorodności postaw, opinii i stylów życia? Właściwie każdego tygodnia media informują na temat przypadków bardziej lub mniej drastycznych aktów przemocy motywowanych nienawiścią. 26 lipca

⁸ Marsz Równości odbył się po raz pierwszy w Białymstoku 20.07.2019 r. Grupy chuliganów i pseudokibiców zaatakowały uczestników Marszu oraz chroniących imprezę policjantów. Doszło do zatrzymań kilkudziesięciu osób. Wydarzenie wywołało wiele reperkusji o charakterze politycznym, oskarżeń pod adresem rządzącego ugrupowania PiS o tworzenie atmosfery przyzwolenia na przemoc wobec osób LGBT, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1801152,1,pierwszy-marsz-rownosci-przeszedl-ulicami-bialeghostoku.read>; <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/bialystok-marsz-rownosci-policja-publikuje-zdjecia-szuka-tych-osob,955149.html> (dostęp 25.07.2019).

⁹ Wojewoda lubelski nagrodził medalami samorządowców, którzy wydali uchwały sprzeciwiające się „ideologii LGBT”; <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/598016,lgbt-wojewoda-lubelski-medale-za-walke-z-ideologia-rodzina.html> (dostęp 25.07.2019).

2019 roku wykładowca akademicki i dziennikarz został pobity na bulwarach we Wrocławiu, ponieważ wyraził krytyczną opinię na temat homofobicznych napisów umieszczonych na ogrodzeniu¹⁰. Jeśli rację ma Z. Bauman, wskazując na głębokie, egzystencjalne źródła tego zjawiska – permanentną niepewność własnego bytu w wielu obszarach życia jednostki – miksofobia kanalizuje lęk i poczucie zagrożenia w kierunku grup społecznych, które są stosunkowo łatwym celem. W przypadku osób LGBT nie są one chronione w odpowiedni sposób przepisami prawa. W Kodeksie karnym nie ma normy prawnej na temat przestępstw z nienawiści wobec osób LGBT. Brak takiej regulacji jest niezwykle istotnym czynnikiem, który może wzmacniać zachowania przestępcze wobec osób o orientacji nieheteronormatywnej. Rajem utraconym współczesnego człowieka jest życie w homogenicznych zbiorowościach. Wyzwaniem jest nauczenie się funkcjonowania we wspólnocie różnorodnych poglądów, postaw, tradycji i kultury. Ową różnorodność można postrzegać jako wartość albo jako utrapienie i zagrożenie. Z. Bauman rozwijając pojęcie miksofobii, sięga głębiej poza konstatację, że ponowoczesność przyniosła niespotykaną wcześniej różnorodność, która jest nowym doświadczeniem egzystencjalnym człowieka. Ponowoczesność rodzi potrzebę nowych adaptacji, znacznie wykraczających poza dotychczasowe schematy. Miksofobia jest bowiem zakorzeniona w atawistycznej naturze człowieka jako biologicznej istoty, jako przedstawiciela gatunku, który kształtował się w kooperacji z grupą własną, w lęku przed „obcymi”.

Metodologia badań własnych

W niniejszej pracy wykorzystano analizę danych zastanych (raportów z badań społecznych, statystyk policyjnych) oraz analizę treści artykułów prasowych, odnoszących się do problematyki mowy nienawiści (artykuły na temat mowy nienawiści zawarte we wszystkich wydaniach *Gazety Wyborczej* z 2018 roku). Analiza treści, jak ją definiuje E. Babbie „jest badaniem zarejestrowanych ludzkich przekazów” (Babbie 2009, s. 358) oraz „analiza treści jest szczególnie dobrze dostosowana do badania przekazów i do udzielania odpowiedzi na klasyczne pytanie w badaniach przekazów: „kto mówi, co, do kogo, dlaczego, jak i z jakim skutkiem?”. Jej przedmiotem mogą być książki, obrazy, wypowiedzi, listy, gazety, dokumenty, etc.

Przedmiotem badań jest mowa nienawiści i jej związki z miksofobią, rozumianą jako nietolerancja różnicy, będącej atrybutem postrzeganego podmiotu (osoby, grupy).

Celem badań jest analiza treści artykułów prasowych odnoszących się do mowy nienawiści i stwierdzenie jej związku z nietolerancją różnicy (miksofobią).

Problem badawczy stawiany na użytek tego artykułu brzmi: „W jaki sposób na łamach dziennika *Gazeta Wyborcza* opisywana jest mowa nienawiści oraz czy ma ona związek z nietolerancją różnicy?”

¹⁰ <https://www.tvn24.pl/wroclaw/44/przemyslaw-witkowski-wykladowca-i-dziennikarz-pobity-we-wroclawiu-skrzytkowal-homofobiczne-napisy,955952.html> (dostęp 26.07.2019).

W celu przeprowadzenia badań wybrano *Gazetę Wyborczą*, ponieważ z doświadczenia autorów wynika, że jest to dziennik o ogólnopolskim zasięgu, który często porusza problematykę mowy nienawiści w przestrzeni publicznej.

W analizie treści przyjęto następujące kryteria:

1. Kto jest sprawcą incydentu (mowy nienawiści)?
2. Do kogo jest kierowana mowa nienawiści?
3. Czego dotyczy przekaz?
4. Przejawy mowy nienawiści.
5. Skutki mowy nienawiści (reakcje instytucji, społeczeństwa, mediów, etc.).

W tabeli 1 zestawiono informacje pozwalające ocenić, jakie problemy były poruszane przez publicystów, rozważane wątki tematyczne, z czego wynikała nietolerancja różnicy, kto był sprawcą mowy nienawiści, kto był obiektem mowy nienawiści, jakie działania władz/innych podmiotów podejmowano w odpowiedzi na problem?

Artykuły prasowe wykorzystane w analizie zostały pozyskane ze wszystkich wydań dziennika *Gazeta Wyborcza* z 2018 roku. Przeanalizowano teksty dostępne w archiwum Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, zawierające opisy incydentów związanych z mową nienawiści. Sprawcami tych zdarzeń najczęściej są środowiska nacjonalistyczne, narodowcy oraz grupy kibiców. Wśród sprawców są także ludzie niezwiązani z żadnym ugrupowaniem czy ideologią, kierujący agresją w stosunku do osób, których ze względu na posiadaną przez nich cechę (poglądy, działalność w sferze publicznej) nie akceptują (osoby LGBT, Żydzi, Romowie, Czeczeni, przedstawiciele środowiska sędziów etc.). Do incydentów zwykle dochodzi podczas marszów, publicznych występów, w środkach transportu, w trakcie meczów piłkarskich oraz na forum internetowym. Zdarzenia głównie dotyczą osób ze środowiska LGBT, osób czarnoskórych, Żydów, muzułmanów oraz imigrantów. Mowa nienawiści powoduje u ofiar poczucie braku akceptacji oraz ciągłego stresu – zagrożenie poczucia bezpieczeństwa osobistego. Do najczęstszych form mowy nienawiści zalicza się obelgi, okrzyki, napisy na transparentach, nienawistne wpisy w Internecie, przemoc psychiczną oraz fizyczną. Mowa nienawiści staje się częścią kultury popularnej – występuje w tekstach piosenek, w materiałach prezentowanych na YouTube. Funkcjonuje w przestrzeni publicznej jako akceptowana forma rozrywki. Można powiedzieć, że zjawisko dewiacyjne staje się normą, uprawnionym sposobem zachowania. W większości przypadków po zgłoszeniu incydentu, działania podjęte przez organy ścigania były nieskuteczne, opieszale, sprawy bagatelizowano. Wszczęte sprawy często kończyły się interwencją prokuratury i ich umorzeniem.

Przegląd zdarzeń opisanych w GW na temat mowy nienawiści pozwala stwierdzić, że tym, co łączy sprawców mowy nienawiści, jest brak akceptacji różnicy, którą reprezentują ofiary. Różnica dotyczy – narodowości, rasy, pochodzenia etnicznego, poglądów, orientacji seksualnej, sposobu sprawowania funkcji publicznej (incydenty mowy nienawiści dotyczyły również sędziów, przedstawicieli opozycyjnych partii).

Tabela 1. Analiza artykułów GW odnoszących się do mowy nienawiści (2018 rok)

Autor artykułu, data (rodzaj materiału)	Kto jest sprawcą incydentu	Obiekt mowy nienawiści (do kogo przekaz jest kierowany)	Opis (czego dotyczy); czy występuje i czego dotyczy nietolerancja różnicy	Przejawy mowy nienawiści (np. cytaty)	Reakcje instytucji, opinii publicznej etc. na incydent
Łukasz Grzesiczak, Aleksander Gurgul, GW nr 19, z dnia 24/01/2018	Raper Zbi-gniew „Basti” Woźniak, Jego teksty mają charakter dyskryminujący przedstawicieli innych narodów	Żydów, Arabów, Ukraińców, osób czarnoskórych, przedstawicieli PiS	Artykuł dotyczy twórczości wspominanego rapera „Bastiego”, który jest znaną postacią w środowiskach nacjonalistycznych. Opisane są jego występy oraz przytoczone teksty piosenek. Nietolerancja różnicy: rasa, narodowość, orientacja polityczna.	Teksty „Bastiego” zebrane z różnych utworów: „Który ojciec chciałby mieć zięcia Murzyzna? Szczerze – mało który, sorry, taki mamy klimat”, „Ukraińska krew to wroga krew. Jestem Polakiem Żaden Ukrainiec nie jest moim bratem/ (...) Co to za nacja? To przekłeta swołocz, która zarzyna sąsiada, który mieszka od lat obok”.	Wicenaczelnicy <i>Gazety Polskiej</i> nazwał jeden z jego utworów – „najpopularniejszym protestem siongim przeciwko III RP”. Media publiczne zapraszały go do swoich programów, m.in. Michał Rachoń zaprosił go do TVP, gdzie wystąpił jako ekspert ds. młodzieży i życia na blokowisku. Można dostrzec akceptację środowisk prawicowych dla postawy rapera.
Wojciech Czuchnowski, GW nr 34, z dnia 10/02/2018	Polacy, nacjonalisti	Żydzi, Polacy	Artykuł opisuje marcowe wydarzenia z 1968 roku oraz ówczesną rządową propagandę. Podkreśla pewne podobieństwa z obecną sytuacją w Polsce. Nietolerancja różnicy: narodowość.	Marsz nacjonalistów w Warszawie z rasistowskimi hasłami. Pod Palacem Prezydenckim padają hasła, żeby Andrzej Duda „zjął jarmułkę”.	Narastają nastroje antysemickie w kraju. Trwa awantura o historię oraz „polskie obozy”. Media wspierające rząd obrażają i atakują opozycję, postępując się językiem nienawiści.
Marcin Pietraszewski, GW nr 44, z dnia 22/02/2018	„Sitas” – lider stowarzyszenia Duma i Nowoczesność	Imigranci, Muzułmanie, osoby czarnoskóre	W artykule jest opisany przebieg postępowania w sprawie „Sitas” po zaopiniowaniu jego prac sprzedawanych w Internecie przez prof. Jadwigę Stawnicką. Doprowadziło to do jego oskarżenia. Nietolerancja różnicy: religia, rasa.	Naklejki sprzedawane w Internecie przedstawiające grupę Indian i napis: „Oni też mieli problem z emigrantami, teraz żyją w rezerwatach”, albo proszki stojące na tle symboli islamskich z kijem bejsbolowym w ręce.	W sprawie „Sitas” interweniował Robert Winnicki, lider Ruchu Narodowego, po czym prokuratura wycofała oskarżenie.

Autor artykułu, data (rodzaj materiału)	Kto jest sprawcą incydentu	Obiekt mowy nienawiści (do kogo przekaz jest kierowany)	Opis (czego dotyczy); czy występuje i czego dotyczy nietolerancja różnicy	Przejawy mowy nienawiści (np. cytaty)	Reakcje instytucji, opinii publicznej etc. na incydent
Rafał Wójcik, GW nr 45, z dnia 23/02/2018	Polacy	Żydzi	<p>Artykuł zawiera wywiad z Anną Chipczyńską, przewodniczącą Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie. Dotyczy afery związanej z terminem „polskie obozy”. Tematem jest także nowelizacja ustawy o IPN i mowa nienawiści, którą zmiana ta wywołała.</p> <p>Nietolerancja różnicy: narodowość.</p>	<p>Antysemityczne posty na facebookowym profilu organizacji, wyzywanie pod synagogą, rzucanie hasłami „wynocha z Polski”. Jednemu z członków społeczności namalowano szubienicę z gwiazdą Dawida.</p>	<p>Gmina Wyznaniowo Żydowska w Warszawie wydała oświadczenie, że termin „polskie obozy” jest nieakceptowalny.</p>
Kacper Sułowski, Piotr Żytnicki, GW nr 50, z dnia 01/03/2018	Youtuberzy	Osoby LGBT; Romowie	<p>W artykule są opisane różne przypadki mowy nienawiści, pojawiające się na kanałach użytkowników serwisu YouTube.</p> <p>Nietolerancja różnicy: orientacja seksualna, narodowość.</p>	<p>Przykładowe wypowiedzi: „Nienawidzę Cyganów, Bułgarów. Jeb...ch brudasów. Jeśli ty ich nienawidzisz, daj mi lajką. Niech te brudy podbiją sobie jakiś kraj i tam mieszkają”, „Ja jestem tolerancyjny, ale nie dla pedałów. Takiego prawdziwego, rasowego pedała, to bym zajął...!”.</p>	<p>Serwis YouTube zapewnia swobodę wypowiedzi, aczkolwiek w regulaminie jest zapis zakazujący publikowanie treści szerzących nienawiść. Jeden z youtuberów został oskarżony o obrażanie grupy etnicznej i nakłanianie do nienawiści.</p>
Ewa Ivanova, GW nr 107, z dnia 10/05/2018	Kibice Legii Warszawa	Opozycja polityczna	<p>Artykuł opisuje sytuację wywieśnienia przez kibiców transparentu o nienawistnej treści w trakcie meczu oraz śledztwo z tym związane.</p> <p>Nietolerancja różnicy: poglądy polityczne.</p>	<p>„KOD, Nowoczesna, GW, Lis, Olejnik i inne ładacznice – dla was nie będzie gwizdów, będą szubienice” – taki transparent został wywieszony na meczu przez kibiców Legii Warszawa.</p>	<p>Prokuratura ostatecznie umorzyła śledztwo w tej sprawie. Stwierdziła brak dowodów, że kibice dążyli do kierowania groźb karalnych, czy nawoływania do przestępstwa.</p>

Jędrzej Burszta, GW nr 132, z dnia 09/06/2018	Polacy	Osoby LGBT+	Artykuł opisuje obecną sytuację osób LGBT w Unii Europejskiej i w Polsce. Przedstawiony jest także wynik raportu organizacji ILGA – Europe dotyczący skali homofobii oraz praw osób LGBT w poszczególnych krajach.	Liczne ataki motywowane nienawiścią do osób LGBT.	Brak reakcji rządu, aby poprawić sytuację osób LGBT, zapewnienia im ochrony.
Joanna Klimowicz, GW nr 194, z dnia 22/08/2018	Nacjonalści, faszyci	Mniejszości etniczne i narodowe, Żydzi	Artykuł dotyczy marszu faszystów, który odbył się w Hajnówce oraz reakcji na to wydarzenie RPO oraz wiceprezydenta Białegostoku.	Występowanie okrzyków nawiązujących do nienawiści w trakcie marszu, krzyków celyckich, znaków SS, swastyk.	Wszczęte śledztwo w tej sprawie zostało umorzona przez prokuraturę. Podczas pojawienia się zabronionych symboli oraz nienawistnych, faszystowskich hasel, nie było żadnej reakcji ze strony Policji.
Piotr Żytnicki, GW nr 280, z dnia 01/12/2018	Narodowcy	Mniejszości etniczne i narodowe, osoby czarnoskóre	Artykuł opisuje marsz z 11 listopada na 100-lecie odzyskania niepodległości oraz inne wydarzenia z archiwum „Brunatnej Księgi”.	Nienawistne hasła w trakcie marszu np. „Morawiecki, chcesz murzyną, to go sobie w domu trzymaj”, palenie flagi UE.	Władze państwa wraz z Prezydentem uczestniczyli w Marszu Niepodległości, Policja zajmuje się poszukiwaniem osób, które odpalały race w trakcie wydarzenia, a nie osób głoszących hasła nienawiści.
Jakub Wątor, GW nr 99, wydanie z dnia 28/04/2018	Obóz Narodowo Radykalny (ONR), Młodzież Wszechpolska, Narodowe Odrodzenie Polski (NOP)	Mniejszości etniczne i narodowe, osoby czarnoskóre, osoby LGBT, Żydzi	Artykuł dotyczy nowych przepisów wprowadzonych przez Facebook w celu ograniczenia szerzenia mowy nienawiści.	Propagowanie poglądów rasistowskich, antysemickich i homofobicznych na Facebooku.	Facebook usunął profile ONR-u i NOP-u. Zakazał także odwoływania się do tych organizacji w postach oraz używania ich symboliki.

Autor artykułu, data (rodzaj materiału)	Kto jest sprawcą incydentu	Obiekt mowy nienawiści (do kogo przekaz jest kierowany)	Opis (czego dotyczy); czy występuje i czego dotyczy nietolerancja różnicy	Przejawy mowy nienawiści (np. cytaty)	Reakcje instytucji, opinii publicznej etc. na incydent
Maciej Czarniecki, GW nr 146, z dnia 26/06/2018	Nacjonalistów, polscy rasiści, NOP	Muzułmanie, imigranci, mniejszości etniczne i narodowe	<p>Artykuł mówi o targach książki, które odbyły się w Wielkiej Brytanii, na których były głoszone hasła nienawiści oraz występowali polscy nacjonalisti. Wydarzenie zostało współfinansowane przez Ambasadę RP w UK.</p> <p>Nietolerancja różnicy: pochodzenie etniczne, narodowość, religia.</p>	<p>Wypowiedzi o charakterze rasistowskim, ksenofobicznym, antymuzułmańskich ani antyislamskich, ale nie jest w stanie kontrolować wypowiedzi gości zaproszonych na to wydarzenie.</p>	<p>Ambasada RP poinformowała, że sfinansowała targi po uprzedniej ocenie i zgodzie MSZ. MSZ także odniosło się do sytuacji, mówiąc, że nie popiera żadnych zachowań antymuzułmańskich ani antyislamskich, ale nie jest w stanie kontrolować wypowiedzi gości zaproszonych na to wydarzenie.</p>
Paweł Kościński, GW nr 160, z dnia 12/07/2018	Młodzi mężczyźni z Polski	Kobieta pochodząca z Czeczenii	<p>Artykuł opisuje przestępstwa z nienawiści w Polsce. Prezentuje dane z badań biura RPO dotyczące tych incydentów.</p> <p>Nietolerancja różnicy: narodowość.</p>	<p>Rasistowskie hasła, napaść fizyczna.</p>	<p>Incydent został zgłoszony na Policję i rozpoczęło się postępowanie w tej sprawie.</p>
Grzegorz Wysocki, GW nr 192, z dnia 20/08/2018	Wojciech Cejrowski	Małgorzata Gersdorf, Sędziowie Sądu Najwyższego	<p>Artykuł jest przeglądem prawniczej i konserwatywnej prasy. Zawiera opis rozmowy z Wojciechem Cejrowskim opublikowanej w magazynie <i>Do Rzeczy</i>.</p> <p>Nietolerancja różnicy: poglądy, przynależność do stereotypizowanej grupy zawodowej.</p>	<p>Wypowiedź Wojciecha Cejrowskiego „Zdrajcy, woni!”.</p>	<p>Brak jakiegokolwiek krytycznej reakcji oraz konsekwencji.</p>

Piotr Żytnicki, GW nr 211, z dnia 11/09/2018	Dziennikarze TVP Poznań, kibice	Prezydent Poznań Jacek Jaśkowski, środowiska LGBT	Artykuł przedstawia sytuację konfliktu między prezydentem Poznań a TVP Poznań związaną z Marszem Równości. Nietolerancja różnic: poglądy, orientacja seksualna.	„Tęczowy Jacus”, „Geje to naj- bardziej rozpustna grupa lu- dzi, to maniactwo seksualne”, „W styd być poznaniakiem, co za spedale miasto” oraz inne wypowiedzi o charakterze ho- mofobicznym.	Oburzenie mieszkanców Po- znania. Skargi do KRRiT w tej sprawie. Po trzech tygodniach od wydarzenia szefowa TVP tak skomentowała materiał o Marszu Równości: „być może pojawił się błąd, może to było pewne nie- dopatrzenie, ale nie było niczyją intencją obrażanie kogokolwiek”.
Karolina Ki- jek, GW nr 264, z dnia 13/11/2018	Narodowcy	Uczestnicy kontrmanifesta- cji, opozy- cja, Żydzi	Artykuł opisuje przebieg marszu narodowców zorganizowanego we Wrocławiu. Nietolerancja różnic: poglądy polityczne, narodowość.	Uczestnicy skandowali hasła „Dutkiewicz, zdejmij jarmu- kę!”, „Prostytutki!”, „Zawsze i wszędzie policja je... będzcie!”, „Tu jest Polska, a nie Polin!”	Prezydent Wrocławia Rafał Dutkiewicz zarządził przerwa- nie marszu. Zatrzymano sześć osób, które niosły transparenty z hasłami o charakterze mowy nienawiści.
Wojciech Kar- piesz, GW nr 294, z dnia 18/12/2018	Kibice Legii Warszawa	Efe Türkel – polak turec- kiego pocho- dzenia	W artykule poruszony jest temat coraz większej liczby ataków na tyle rasistowskim w Warszawie oraz akcji przeprowadzonej przez prezydenta Rafała Trzaskowskie- go „Tramwaj Różnorodności”. Nietolerancja różnic: pocho- dzenie etniczne.	Efe Türkel został pobity przez grupę kibiców w autobusie.	Zaraz po ataku Efe Türkel próbo- wał zgłosić pobicie. Był odsyła- ny z komisariatu na komisariat, dopiero po opisanu zdarzenia w mediach społecznościowych Policja wszczęła postępowanie.

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 2. Zestawienie liczbowe doniesień medialnych w GW na temat mowy nienawiści

Liczba artykułów	16									
Liczba wątków	33									
Liczba autorów	18									
Liczba obiektów mowy nienawiści	Żydzi	Mniejszości narodowe i etniczne	Osoby LGBT	Osoby czarnoskóre	Muzułmanie	Imigranci	Ukraińcy	Opozycja	Polacy	Inne
	6	6	4	3	3	2	1	3	1	4
Sprawy mowy nienawiści	Nacjonalści	Narodowcy	Kibice	Polacy	Inne					
	5	4	3	3	3					

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski

Przedstawiona analiza pozwala dostrzec współwystępowanie miksofobii, rozumianej jako nietolerancja różnicy, i mowy nienawiści. Akty nienawiści, zarówno werbalne, jak również agresja fizyczna – kierowane są w stronę osób i grup, u których sprawca agresji dostrzega różnicę: w zakresie narodowości, pochodzenia etnicznego, religii, orientacji seksualnej, poglądów politycznych etc. Wydaje się, że społeczeństwo, które dzięki demokracji uzyskało możliwość wyrażania „różnicy” poglądów, osiągnęło paradoksalny etap rozwoju, na którym negatywnie reaguje na różnorodność.

Nie ma prostej recepty jak przeciwdziałać mowie nienawiści. Jeśli jednym z jej uwarunkowań jest miksofobia, rozumiana jako nietolerancja różnicy, z pewnością warto postawić na socjalizację do akceptacji różnorodności. W dyskusji nad programami nauczania w polskiej szkole warto rozważyć na nowo kompetencje potrzebne współczesnemu człowiekowi do funkcjonowania w coraz bardziej złożonym, społecznym świecie. Na przykład na każdym etapie edukacji wprowadzenie obowiązkowej nauki o etyce, emocjach, radzeniu sobie ze stresem. Konieczna wydaje się także nauka komunikacji – w tym niemodnych już dzisiaj zasad asertywności, rozumianej jako umiejętność wyrażania własnej opinii z poszanowaniem uczuć drugiego człowieka – zanim mowa nienawiści stanie się standardem i zyska etykietę uprawnionego sposobu bycia w świecie.

Z badań własnych wynika, że najczęściej obiektami mowy nienawiści są Żydzi, mniejszości narodowe i etniczne. Jednak w „polu rażenia” mowy nienawiści coraz częściej znajdują się zwykli ludzie, którzy nie należą do mniejszości czy grup stereotypowo postrzeganych jako gorsze. Obiektem ataku może być każdy – opisane w artykułach incydenty dotyczyły również środowiska sędziów czy przedstawicieli partii opozycyjnych. Wystarczy, że ktoś uosabia „różnicę” opinii, która komu innemu się nie spodoba. Ten fakt przemawia na rzecz tezy Z. Baumana o miksofobii jako nowym zjawisku obecnym w kulturze. Jeśli przyznać rację socjobiologom, że lęk przed obcymi jest wpisany w biologiczną kondycję człowieka, obecnie potencjał do generowania tegoż lęku wykorzystywać mogą różne grupy (polityczne, ekstremistyczne etc.) do realizacji partykularnych celów. Dlatego też warto zwrócić uwagę na polityczne konteksty miksofobii. Niektóre grupy odnoszą korzyści z podsycania atawistycznego lęku przed ludźmi, którzy reprezentują odmienność etniczną, religijną czy światopoglądową. Trzeba przyznać jednak, że są to benefity krótkotrwałe. W długiej perspektywie przynoszą bowiem głęboką polaryzację społeczeństwa, brutalizację języka i postaw. Politycy jako elita wyznaczająca standardy życia społecznego, a także dziennikarze tworzący ramy komunikacji ze społeczeństwem, powinni mieć szczególną świadomość wagi dyskursu odnoszącego się do różnorodności. Obecnie jest to dyskurs naznaczony cynizmem i obliczony na doraźne efekty wyborczego poparcia. Im więcej obserwowanych w życiu publicznym przejawów mowy nienawiści, tym większe przyzwolenie na łamanie norm współżycia społecznego, tym większy dystans społeczny do „obcych”, tym bardziej zagrożona kondycja społeczeństwa obywatelskiego.

Należy wspomnieć o metodologicznych ograniczeniach przedstawionej analizy. Po pierwsze, dotyczy ona artykułów z jednego dziennika, określanego jako liberalny – nie prezentuje materiałów z prasy prawicowej. Po drugie, miksofobia rozumiana jako nietolerancja różnicy, może być traktowana jako jedno ze zjawisk, które wskazywane są jako współwystępujące, bądź warunkujące zjawisko mowy nienawiści. Bogata literatura na temat mowy nienawiści ukazuje znacznie szerszy kontekst jej możliwych uwarunkowań i związków. Dostrzega się związki mowy nienawiści z frustracją, zazdrością, niską samooceną, agresją międzygrupową, stereotypami, lękiem przed „obcymi”, z manipulacją i walką polityczną.

Mając świadomość wymienionych ograniczeń, autorzy nie zamierzali odkrywać związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy miksofobią a mową nienawiści. Ich zamiarem była raczej próba włączenia do dyskursu naukowego na temat mowy nienawiści pojęcia miksofobii jako interesującego konstruktu teoretycznego, wywiezionego z koncepcji ponowoczesności Z. Baumana pozwalającego być może lepiej zrozumieć relacje w świecie „gniewnych i sfrustrowanych” ludzi.

Przedstawione rozważania chcielibyśmy zamknąć „klamrą” optymizmu, przywołując ponownie postulat B. de Barbaro: „Chciałoby się, by klimat społeczny był naznaczony otwartością, wobec tego, co Inne (ale bez poczucia zagrożenia), zgodą na asymilację Inności (ale bez utraty własnej tożsamości). Uznanie wielowersyjności świata, jego konfliktowości oraz cyrkularne rozumienie relacji Swój–Inny pozwalają uniknąć pułapki lęku i wrogości, a zarazem tworzą warunki do bezpiecznego rozwoju własnej tożsamości (...). Aż chciałoby się, by ten sposób patrzenia na świat i takie budowanie relacji wkroczyły w przestrzeń publiczną”¹¹.

BIBLIOGRAFIA

- [1] BABBIE, E., 2009. *Podstawy badań społecznych*. Warszawa. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [2] BAUMAN, Z., 2003. *Razem osobno*. Kraków. Wydawnictwo Literackie.
- [3] BULANDRA, A., KOŚCIÓŁEK, J., ZIMNOCH, M., 2015. *Mowa nienawiści w przestrzeni publicznej. Raport z badań prasy w 2014 roku*. Kraków. Stowarzyszenie INTERKULTURALNI PL.
- [4] CZYKWIN, E., 2008. *Stygmat społeczny*. Warszawa. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [5] DE BARBARO, B., 2020. *Przedmowa* [w:] Gulczyńska A., Rotberg A. (red.), *Ponowoczesne modele pomagania. Przykłady koncepcji i zastosowania*, Warszawa. Difin.
- [6] DĘBSKA, K., 2013. *Mowa nienawiści a wolność słowa w Internecie – w poszukiwaniu uniwersalnego rozwiązania. Uwagi na marginesie rozważań Jamesa Banksa*, [w:] Wysocka-Pleczyk M., Świeży B. (red.), *Człowiek zalogowany*, Kraków. Biblioteka Jagiellońska.
- [7] DROZDŹ, M., 2016. Język nienawiści w dyskursie medialnym, *Acta Universitatis Lodzianensis*, 1(31).
- [8] HOROLETS, A., 2008. *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Warszawa. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- [9] JUZA, M., 2015. Hejterstwo w komunikacji internetowej: charakterystyka zjawiska, przyczyny i sposoby przeciwdziałania, *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja*, 25/2015.
- [10] KOŁACZEK, M., 2016. *Mowa nienawiści – definicje i prawo*, [w:] *Jak pisać, nie dyskryminując? Przewodnik dla środowiska dziennikarskiego*, Stowarzyszenie INTERKULTURALNI PL. Kraków. Fundacja Dialog-Pheniben.
- [11] KULIGA, M., 2019. *Mowa nienawiści w przestrzeni publicznej jako zagrożenie bezpieczeństwa osobistego*, niepublikowana praca licencjacka, Warszawa. WAT.
- [12] <http://www.mowanienawisci.info/post/unia-europejska> (dostęp 25.02.2019).
- [13] <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1801152,1,pierwszy-marsz-rownosc-i-przeszedl-ulicami-bialeghostoku.read>; <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/bialystok-marsz-rownosc-i-policja-publikuje-zdjecia-szuka-tych-osob,955149.html> (dostęp 25.07.2019).
- [14] <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/598016,lgbt-wojewoda-lubelski-medale-za-walke-z-ideologia-rodzina.html> (dostęp 25.07.2019).
- [15] <https://www.msz.gov.pl/resource/eceb6ab3-c4bd-4df8-8b6b-2e12b8395d91:JCR> (dostęp 25.02.2019).
- [16] <https://www.tvn24.pl/wroclaw,44/przemyslaw-witkowski-wykladowca-i-dziennikarz-pobity-we-wroclawiu-skrzytkowal-homofobiczne-napisy,955952.html> (dostęp 26.07.2019).

¹¹ B. de Barbaro, op. cit., s. 19.

- [17] NARUSZEWICZ-DUCHLIŃSKA, A., 2015. *Nienawiść w czasach Internetu*, Gdynia. Wydawnictwo Novae Res.
- [18] ŁOBODZIŃSKI, S., 2019. *Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce (polityka państwa, regulacje prawne i nastawienia społeczne)*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_03/r-219.pdf, 2003 (dostęp 26.02.2019).
- [19] *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, <https://archiwumbip.mswia.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html> (dostęp 25.07.2019).
- [20] SZOPA, T., 2004. *Koncepcja graficznego przedstawiania terytorialnego rozkładu ryzyka i zagrożeń*, [w:] Wolanin J. (red.), *Mapy terytorialnego rozkładu ryzyka*, Warszawa. Wydawnictwo EDURA.
- [21] PIETRAŚ, Z. J., 1986. *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- [22] PYŻAŁSKI, J., 2012. *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków. Oficyna Wydawnicza Impuls.
- [23] PYŻAŁSKI, J., 2011. *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, Sopot. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [24] WINIEWSKI, M., et al. 2014. *Mowa nienawiści, mowa pogardy, raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*, Warszawa. Fundacja im. S. Batorego.
- [25] WŁODARCZYK, J., 2014. *Mowa nienawiści w Internecie w doświadczeniu polskiej młodzieży*, Warszawa. Fundacja Dzieci Niczyje.
- [26] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 – Kodeks karny, Dz.U.1997.88.553.
- [27] ZIĘBA, R., 1989. Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych, *Sprawy międzynarodowe*, nr 10/1989, Warszawa. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.

